

УДК 726.597 (528.9; 26/28) „18” (477–25)

Олена Попельницька

КИЇВСЬКИЙ МОНАСТИР МИКОЛИ ЙОРДАНСЬКОГО НА ПЛАНАХ ХІХ ст.

Дослідження присвячено неопублікованим планам ХVІІ–ХІХ ст. київського жіночого монастиря Миколи Йорданського, що були виявлені в київських архівах.

На відміну від інших київських обителей, історія Миколаївського Йорданського монастиря (у другій половині ХVІІ–ХІХ ст. розташованого у київському передмісті Плоска слобода¹ неподалік Кирилівського монастиря) за браком історичних джерел вивчена недостатньо. Першими з вітчизняних дослідників, хто звернув увагу на цю невелику чернечу обитель, був перший історик міста Києва М.Берлінський². Деякі факти з історії Миколаївського Йорданського монастиря свого часу біли викладені у працях М.Закревського та І.Фундуклея. Проте, багато важливої і цікавої інформації, пов'язаної з історією цієї жіночої обителі, досі лишалися поза увагою дослідників-києвознавців.

З приводу виникнення назви «Йорданський» існує кілька версій. Згідно одної з них на Чернечому озері (яке існує і досі під назвою Опечень) на честь церковного свята Водохреща влаштовували ополонку – т. зв. «йордань» для освячення води. Це озеро, розташоване проти монастиря на оболонських луках, зазначене на міських планах 1816 та 1837 рр.³

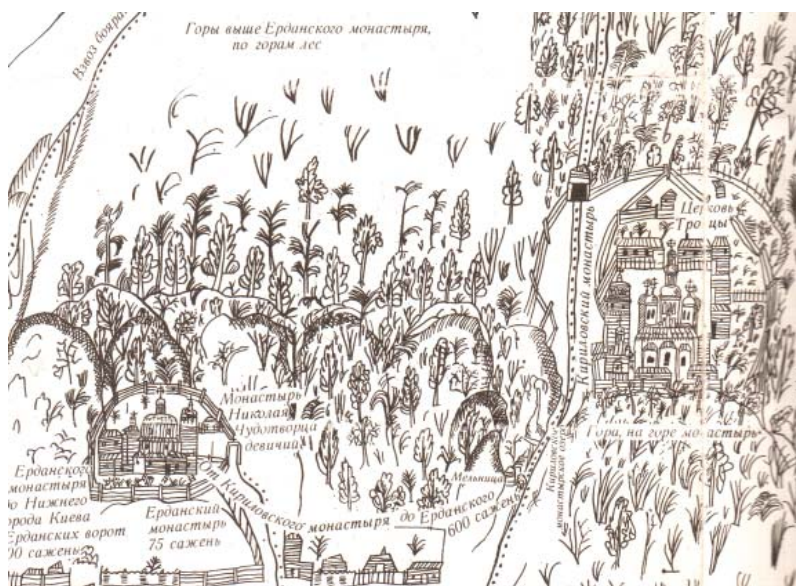
Існує також легенда про те, що один з київських паломників, перебуваючи на прощі у Святій землі, впустив у річку Йордан ківш. Повернувшись до Києва, цей чоловік відшукав цю посудину у криниці біля Миколаївської церкви. Після цього цей храм (а згодом – і монастир) став називатись «Йорданським». «Йорданськими» іменувались і розташовані поблизу монастиря озеро (воно ж – Чернече), урочище⁴, ручай (що обмежував монастирську садибу), монастирський цвинтар на Лисій горі (інша назва – Богословський⁵) та міська брама, від якої

починалась дорога до монастиря. Уперше «потік» (ручай) церкви Миколи Йорданського писемні джерела згадують у 1602 р.⁶. На Лису (Богословську) гору вів (як зазначає документ 1767 р.) «стародавній» миколаївський узвіз⁷.

Точне місце розташування Йорданського монастиря на сучасній міській території дозволяє встановити план Києва 1896 р. На ньому садибу монастиря (на той час вже неіснуючого) з півдня обмежує вулиця Йорданська (від якої до нашого часу збереглася верхня частина – Мильний провулок) та Йорданський провулок – з півночі. На заході монастир прилягав до підосви Богословської гори – частини підвищення, що тягнеться до Кирилівського монастиря. На сході межею монастирської садиби була вулиця Плоска – сучасна Фрунзе. Північніше траси сучасної вулиці Оленівської на плані 1896 р. зображена вулиця Чернеча (зараз не існує), названа за однойменним озером. Вулиці Йорданська і Чернеча зображені також і на міському плані 1837 р.⁸.

Перше документальне свідчення існування церкви Миколая Йорданського датоване 1524 р.⁹ На початок XVII ст. цей храм вже, певно, був недіючим. Очевидно, саме через це власник садиби (розташованої на південь від Йорданського ручаю) В.Соколовський у 1608–1612 рр., споруджуючи у своєму будинку печі та комини, використовував вапно, кам'яні плити, каміння та цеглу, видобуті зі стін і мурів церкви Миколи Йорданського¹⁰. У 1616 р. (деякі джерела називають іншу дату – 1626 р.) церкву Миколи «Єрданського» королівським привілеєм було передано Кирилівському монастирю¹¹. У 1630 р., під час одного з козацьких повстань, Йорданський храм був спустошений загонами німецьких найманців¹².

У другій половині XVII ст. дружина і дочки київського сотника Сави Туптала (батька митрополита Дмитра Ростовського, у 1757 р. канонізованого Російською православною церквою) на місці зруйнованого старовинного Миколаївського храму заснували жіночий Йорданський монастир. У 1711 р. на кошти державної казни у монастирі була споруджена нова дерев'яна Миколаївська церква. У 1777 р. у обителі у 108-и дерев'яних келіях мешкали 217 осіб¹³ – чернець, послушниць та ін. У 1808 р. монастир був ліквідований, а його Миколаївський храм перетворений на приходський. Після пожежі 1821 р. замість згорілої церкви

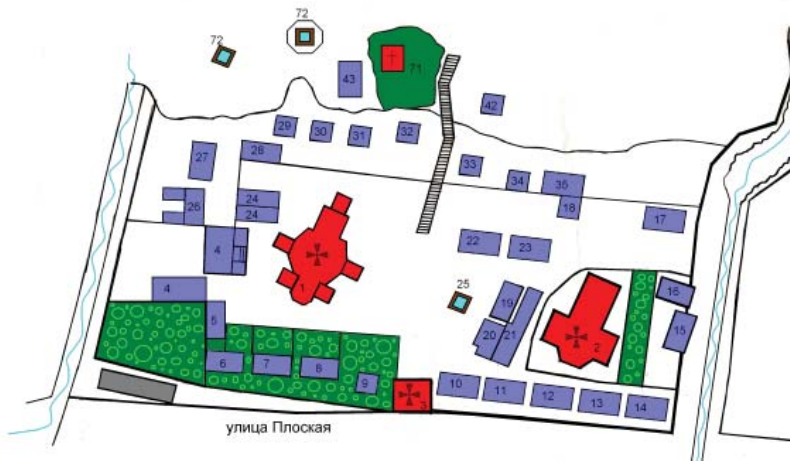
Мал. 1. Йорданський монастир у 1695 р.

Миколая Йорданського приходським для мешканців довколишньої території стала інша монастирська дерев'яна церква – Димитрія Солунського, споруджена у 1750-х рр¹⁴.

Найбільш раннє з зображень Миколаївського Йорданського монастиря наявне на плані Києва 1695 р. На ньому монастир зображений з дерев'яними огорожею та будівлями: келіями та одним (двома?) храмом з дзвіницею.

Наступними за часом створення є два плани 1816 р.¹⁵, які відображають топографічну ситуацію в районі вулиці Плоскої, що обмежувала садибу Йорданського монастиря з заходу. На цих планах Миколаївська обитель зображена під Богословською горою (інша назва – Лиса) значно північніше Юрківського ручаю, річищу якого відповідає сучасна міська вулиця Юрківська.

Південною межею монастирської території, згідно плану 1816 р., є Йорданський ручай, який, очевидно, є тим «потокком», який згадують писемні джерела початку XVII ст. Паралельно руслу цієї водної артерії на плані 1816 г. зазначена вулиця, якій на більш пізньому плані 1896 р. відповідає вулиця Йорданська.

Мал. 2. Йорданський монастир у 1816 р.

Інший безіменний ручай протікав вздовж північної стіни Йорданського монастиря – по провулку, на плані 1896 р. зазначеному під назвою Йорданського.

У межах монастирської території на плані 1816 р. зазначені два храми: один – квадратний у плані, інший – видовжений з заходу на схід. Першу споруду можна визначити як церкву Миколи Йорданського, другу – як трапезну церкву Дмитрія Солунського. На плані зазначені також численні невеликі будівлі – келії (що стоять окремо одна від одної), східці на гору – до монастирського цвинтаря, криниця, монастирська огорожа.

Досить узагальнений план вулиці Плоскої 1816 р. значно доповнює план колишнього Миколаївського Йорданського монастиря, складений у 1833 р. міським архітектором Києва А.Меленським¹⁶. На той час там перебували церква Миколи Йорданського (дерев'яна, на цегляному фундаменті, трьохбанна і одновітарна) та Дмитрівська, дзвіниця, кілька господарчих будівель (сарай, комори – певно, відбудована після пожежі 1821 р.), 24 невеликі келії та три криниці. Монастирський цвинтар на плані зазначений на верхівці Богословської (Лисої гори); до нього з монастиря вели сходи.

Мал. 3. Йорданський монастир у 1833 р.

Останній етап існування церкви Миколи Йорданського склався наступним чином. Наприкінці XIX ст. на дерев'яна церковна споруда була розібрана і на її місці спорудили цегляну однойменну церкву, яка проіснувала до 1930-х рр. Зараз визначити, де саме під Богословською горою у другій половині XVII–XIX ст. розташовувалась невелика Йорданська обитель, не представляється можливим: там розташована «промзона», русла колишніх ручаїв засипані, а рельєф з часу складання планів 1816 та 1833 рр. значно змінився внаслідок людської діяльності.

1. Описи Київського намісництва 70–80-х років XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 22.
2. Берлінський М.Ф. Опис міста Києва. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 279.
3. Закревский Н.В. Описание Киева. – М., 1868. – С. 582; План города Киева 1896 года. – СПб.: Издание картографического заведения А.Ильина, 1896 // Національна бібліотека України ім. В.Вернадського, відділ картографії (далі – НБУВ). – Од. зб. № 16 394; План г. Киева от эспланады нового укрепления Дворцовой, старокиевской, Лыбедской, Подольской, Плоской части с показаним в Старокиевской части проекта на заселение мест, где производится построение Университета Владимира сообразно линии, в прошлом 1836 г. одобренной для пост ройки оных с разделением на кварталы слободки Паньковщины, предместья Кудрявца и слободки Лукьяновки сходно местному оных положению.

- Составлен в 1837 г., августа 10 дня. – Там само. – Од. зб. № 16 382.
4. Фундуклей И. Обзорение Киева в отношении к древностям. – К., 1847. – С. 6.
 5. Закревский Н.В. Указ. соч. – Т. 2. – С. 884.
 6. Петров Н.И. историко-топографические очерки древнего Киева. – К., 1897. – С. 29; Акты Юго-Западной России. – Т. 2. – С. 16. 133 – 134.
 7. Андриевский А.А. Исторические материалы из архива киевского губернского правления. – Вып. 6. – К., 1884. – С. 86.
 8. Берлинский М.Ф. Вказ. пр. – С. 279, прим. 174; План города Киева 1896 года...; План г. Киева []. Состав лен в 1837 г., августа 10 дня...
 9. Грамота короля Сигизмунда I киевскому воеводе А.Немиричу про передачу А.Дягилевичу из королевской казны за долги трех церквей с доходами: Межигорскую, Иорданскую и Рождественскую (1524 г.) // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – Т. 2. – СПб., 1865. – С. 133, № 110;
 10. Чотирнадцять засвідчених документів, що належать до наданих воеводою київським, князем К.Острозьким під Києвом у володіння Войтеху Соколовському за службу проти татар (1608–1612 рр.) // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Т. 2 (1599–1637). – СПб., 1865. – С. 15–28, № 12.
 11. Берлинский М.Ф. Вказ. пр. – С. 182, прим. 197, Акты Юго-Западной России. – Т. 4. – СПб., 1851. – С. 514 (225).
 12. Берлинский М.Ф. Вказ. пр. – С. 182, прим. 197; Извлечения из казацких летописей // Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. – К., 1874. – С. 39.
 13. Описи Київського намісництва 70–80-х років XVIII ст. – С. 37.
 14. Берлинский М.Ф. Вказ. пр. – 135, 161, 182, 198 (прим. 444), 212 (прим. 181), 231, 256; Фундуклей И. Указ. соч. – С. 6; Закревский Н.В. Указ. соч. – Т. 1. – С. 203; Тулуб О.О. Київ та його давня давнина в творах народних. Збірник фольклорних матеріалів, виписок з літописів та інших літературних пам'яток [1929 р.]. – Інститут рукопису НБУВ (далі – ІР НБУВ). – Ф. 209. – Од. зб. 3. – Арк. 58; Сборник документов и бумаг XVII и XVIII вв., относящихся к истории Киева и киевской академии. – ІР НБУВ – Ф. 160. – Од. зб. 185–228. – Арк. 97–99.
 15. План местоположения обывательским домам и городским огородам, состоящим в 4-й части города Киева в предместье Плоском по улице, называемой Иорданской. 1816 год. // НБУВ, відділ картографії. – Од. зб. № 22 269; Меленский А. План улицы Плоской. 1816 год // ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Од. зб. № 911.
 16. Меленский А. План местоположения упраздненного Иорданского женского монастыря, снятый по указу Киевского губернского правления, состоящему в 4-й части Киева на Плоском, который назначен в обращение в приходскую церковь. 1833 г. // НБУВ, відділ картографії. – Од. зб. № 22 262.

Olena Popelnytska.

*THE MYKOLA YORDANSKYI KYIV CLOISTER ON THE MAPES OF THE XIX-th c.
The article studies the XVII-th – XIX-th c. unpublished maps of the Mykola Yordanskyi Kyiv nun-
nery, discovered in Kyiv's archives.*

